

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ОВЛАДЯВАНЕ НА МОРФОЛОГИЧНИТЕ И СИНТАКТИЧНИ ЧАСТИ НА ЕЗИКА ОТ УЧЕНИЦИТЕ С УВРЕДЕН СЛУХ

Таня Иванова
СУ „Св. Климент Охридски”

Резюме: В настоящия доклад ще бъдат разгледани два от основните дялове на граматиката – морфология и синтаксис: техните характеристики и особености; връзката помежду им и по-конкретното им отражение в овладяването на езика от учениците с увреден слух.

Ще бъде акцентирано върху особеностите в тази връзка, затрудненията на учениците и спецификите при въвеждането на тези граматични единици в учебните програми и правилата за овладяване на българския език.

Ключови думи: увреден слух, език, реч, синтаксис, морфология

SPECIAL FEATURES IN THE MANAGEMENT OF MORPHOLOGICAL AND SYNTACTIC PARTS OF STUDENTS' LANGUAGE WITH IMPAIRED HEARING

Tanja Ivanova
SU “St. Kliment Ohridski”

Abstract: This report will discuss two main units of grammar - morphology and syntax, their characteristics and features; the relationship between them and their specific reflection in mastering the language of the students with hearing impairments.

Emphasis will be given on the specifics in this regard the difficulties of students and specifics of the introduction of these grammatical units in curricula and rules for acquiring Bulgarian language.

Keywords: impaired hearing, language, speech, syntaxis, morphology

Въведение

Езикознанието е наука за езика, за речта.

В училище се изучават следните три дяла на езика: граматика, лексикология и стилистика.

За целите на настоящия доклад ще се спра върху дяловете на граматиката:

- морфология – изучаваща думите като части на речта, техните форми и образуването им;

- синтаксис – изучаващ строежа на изречението, връзките между частите му, видовете изречения по цел на обшуване и състав.

В началният етап на образование, според учебните програми, се въвеждат знания за частите на речта, видовете изречения по цел на обшуване и по състав, частите на изречението.

Глухите деца преминават през същите етапи на синтактично развитие, както и чуващите. Но за разлика от чуващите деца, които възприемат езика спонтанно и овладяват правоговорните му правила неформално, в своето ежедневие, децата с увреден слух нямат тази възможност. За да развият езиковите си умения, те имат нужда от целенасочена и специализирана слухово-речева рехабилитация, подпомагаща овладяването на българския език – неговата писмена и словесна форма.

Увреденият слух влияе в различна степен върху развитието на устната реч и възприемането на езика. Поради това и резултатите при ученици с увреден слух са изключително различни. Факторите, влияещи върху това, могат да бъдат степен на слуховото увреждане, време на настъпване на увреждането, съпътстващи нарушения,

индивидуални способности на детето, начини на слухопротезиране, семейна и социална среда, вида на обучение – интегрирано или специално.

Децата с увреден слух не демонстрират синтактично развитие до 5-годишната си възраст (Балканска, 2011).

Обучението по български език на учениците с увреден слух следва общообразователните програми, изготвени от Министерството на образованието и науката, според стандартите в държавните образователни изисквания. С цел да подпомогне образователният процес, Министерството предлага и примерни учебни програми по специални учебни предмети (произношение, реч и предметна дейност, фонетична ритмика, музикални стимулации и развитие на речта) за учениците с увреден слух, изготвени от слухово-речеви рехабилитатори и рамкови учебни програми за ученици с увреден слух и множество увреждания.

В първи клас учениците се запознават със съобщително и въпросително изречение – целта е да ги разграничават и конструират граматически правилно.

Учениците с увреден слух трябва да овладеят знания за съобщително и въпросително изречение, както и да разпознават и маркират думите – предмет, признак и действие. Като цяло те се справят с разграничаване на видовете изречения по цел на изказване, техния смисъл и поставят вярно съответните препинателни знаци в края им. Много често се наблюдава аграматизъм при построяването на изречения в писмен или устен вид, изразяващ се в несъгласуване на частите на изречението по род и число, неправилен словоред, както и минимална употреба на думи-признаци. По-лесно се справят със съставянето на просто кратко изречение (съдържащо две-три думи) по дадени опорни думи, които трябва да се подредят граматически правилно в изречение, с използването на съответен картинен материал (Георгиева, 2014).

Изграждането на умения за задаване на въпроси представлява една от най-сложните задачи на езиковото обучение (Балканска, 2011).

Въпросителните и отрицателни изречения също се характеризират със своеобразие по отношение на тяхното разбиране и експресия (Балканска, 1999). Разбирането на въпросителните форми, образувани с местоименията „какво” и „кой”, са най-достъпни, а тези, които се образуват с частицата „ли” и „нали” са най-трудни за децата, като те не усвояват всички въпросителни форми дори до 18-годишна възраст.

Във втори клас в обучението по български език се въвеждат знания за частите на речта: съществително име (вид, род, число), прилагателно име (род, число), глагол (число).

Учениците с увреден слух разграничават видовете изречения според целта им на изказване (разграничават смисъла и умеят да ги използват правилно), както и правилно да поставят препинателни знаци в края на изреченията. Особени затруднения се наблюдават при разграничаването на слято написани думи в изречение, също и при определянето на началото и края на изречения, написани слято, в кратък текст. Най-чести са затрудненията при използването на прилагателните имена и тяхното съгласуване със съответното съществително име (Георгиева, 2014).

В трети клас усвоените знания се надграждат с изучаването на членуване на съществителното име, степенуване на прилагателното, лице и време на глагола. Материалът се разширява като се въвеждат лични местоимения, възклицателно и подбудително изречение.

Учениците с увреден слух се запознават с нови по цел на изказване изречения, техния смисъл и съответните препинателни знаци в края им. Затрудненията произлизат от неразбирането на смисъла на възклицателното и подбудителното изречение, това, което трябва да се изкаже чрез тях. Дори и да знаят „хитринките” за разграничаването им, при съставянето, конструирането и преобразуването им от даден вид в друг, те не

се справят, въпреки използването им в речта си. Продължават затрудненията при съгласуването на съществително и прилагателно име, както и числото на глаголите към съответните съществителни или прилагателни имена. Повечето ученици се затрудняват при попълване на пропуснати думи в изречението – съществителни и прилагателни имена, глаголи, дори и с използването на подпомагащ картинен материал (Георгиева, 2014).

В четвърти клас се въвеждат знания за числителните имена, наречие, членуване на прилагателните, разграничаване и използване на различни по състав изречения (прости и сложни), откриване и определяне на главните части на изречението (подлог и сказуемо).

На този етап от обучението на учениците с увреден слух, те не само трябва да затвърдят знанията си за видовете изречения по цел на изказване, но и да усвоят нови знания за видовете изречения по състав. За тази цел са необходими знания за съществителното име и глагола, тъй като трябва да умеят да откриват подлог и сказуемо, съумявайки да разберат връзката между частите на речта и частите на изречението.

Учениците с увреден слух се справят добре при попълване на пропуснати думи в изреченията – подлог и сказуемо, но при самостоятелното конструиране на различни изречения по цел на изказване при повечето ученици се наблюдава аграматизъм, неправилен словоред, несъгласуваност между частите на изречението. Затрудняват се и при определяне вида на изреченията по състав, въпреки познаването на определението за сложно изречение. Трудности се наблюдават и при начините за свързване на простите изречения в сложно (Георгиева, 2014).

Изреченията, които конструират, често се характеризират с пропускане на някои части (Балканска, 2011). Нерядко се наблюдава изпускане на сказуемото, а понякога частите на изречението се разместват.

Характерно за тях е най-често използване на категорията действие и извършител, а най-рядко – действие и място, демонстриране на по-слаба диференциация на предметите по форма и категория, по-бавно овладяване структурите на отрицателните изречения. Глухите деца усвояват сравнително лесно схемата подлог – сказуемо – допълнение на изреченията и използват този словоред дори и при изречения, които се конструират по друг начин. Те използват по-кратки изречения, повечето, от които са прости, като избягват подчинените и съчинени изречения, повече съществителни имена в писмената си реч и по-малко наречия, местоимения, предлози и въпроси (Балканска, 1999).

Ранното езиково обучение на децата с увреден слух включва различни упражнения, комуникативни ситуации, нагледни материали, специфични техники и методи на преподаване, целящи адаптирането, разбирането и качествено усвояване на правилата за овладяване на българския език. Той от своя страна е предпоставка за успешна комуникация между децата с увреден слух и останалия свят. А граматически правилната реч е път към социалната интеграция както в училищната среда, така и в обществото.

Особеностите при овладяване на морфологичните и синтактични части на езика са тема на много изследвания, целящи получаването на подробна информация относно затрудненията с цел разработването и предлагането на подходяща методика за работа.

Библиография

- [1]. Балканска, Н. (1999). Особенности на синтактичния компонент на граматиката при глухите деца. сп. “Педагогика”, София

- [2].Балканска, Н. (2011). Специфика на овладяването на синтактичните структури при децата с увреден слух. сб. “Ранно детско развитие”, София
- [3].Министерство на образованието и науката (2003). Учебна програма по български език и литература за 4 клас. София
- [4].Георгиева, Т. (2014). Синтактична компетентност при ученици с увреден слух от начална училищна възраст, сб. ”Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука”, София

За автора:

Таня Пламенова Иванова - докторант по Слухово-речева рехабилитация, Регионален център София-град, Слатина, ул.”Владово” 1, GSM: 0898 89 38 18, email: georgieva_tanya@mail.bg

